

О. М. Гребешкова, канд. екон. наук, доцент,
О. Ф. Михайленко, канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА НАДЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

АНОТАЦІЯ. У статті наведено результати узагальнення світової практики та обґрунтування необхідності активізації процесів стратегічного розвитку кластерних утворень як інструменту підвищення конкурентоспроможності країни. Розкрито організаційно-економічні і соціокультурні передумови та наслідки формування кластерів на макро- і мезоекономічному рівнях економічної системи.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кластер, конкурентоспроможність, економіка, регіональна політика, стратегічне управління.

АННОТАЦИЯ. В статье представлены результаты обобщения мировой практики и обоснования необходимости активизации процессов стратегического развития кластерных образований как инструмента повышения конкурентоспособности страны. Раскрыты организационно-экономические и социально-культурные предпосылки и последствия формирования кластеров на макро- и мезоэкономическом уровнях экономической системы.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кластер, конкурентоспроможність, економіка, регіональна політика, стратегічне управління.

SUMMARY. In the article results of generalization of world practice and a substantiation of necessity of activation of processes of strategic development cluster formations as instrument of increase of competitiveness of the country are presented. Organisational-economic and welfare preconditions and formation consequences clusters on macro- and mesoeconomic economic system levels are opened.

KEYWORDS: cluster, competitiveness, economy, regional policy, strategic management.

Постановка проблеми. Практично всі стратегічні державні документи, прийняті в незалежній Україні констатують, що структурно відстала, технологічно низькоукладна вітчизняна економіка залишається надзвичайно ресурсомісткою та вкрай несприйнятливою до сучасних досягнень науки та технологічних інновацій. Ресурсоємність ВВП у 2—3 рази перевищує середній рівень, властивий країнам ЄС, зберігається низький рівень переробки мінеральної сировини, зростають обсяги експорту сировини та продукції з неї. Сьогодні Україна експортує понад 85 % виробленого металу, при цьому імпорт в країну складається в основному з високовартісної наукоємної продукції. За умов збереження існуючої структури економіки неможливо досягти її реального розвитку, оскільки кожна одиниця зростання ВВП потребує все більш зростаючих для цього витрат [1].

Незважаючи на багато досліджень, наукових рекомендацій, представницьких форумів та прийнятих законодавчих актів щодо стратегій і програм підтримки певних галузей, побудови «інноваційної економіки» та «економіки знань», реальні зміни в цьому напрямі відбуваються на диво повільно. Це дозволяє висунути гіпотезу про неадекватність існуючих підходів до розроблення і реалізації державних економічних стратегій принципам і тенденціям розвитку у XXI сторіччі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у наукове розроблення питань просторового розвитку на основі мезоекономічних об'єднань зроблено М. Портером, А. Маршалом, Р. Шерером, Р. Россом, Л. Ерхардом, К. Аденауером, Л. Бальцеровичем, М. Дворциним, Б. Жихаревичем А. Громико, Ю. Крупновим, Б. Кузиком, В. Кушліним, О. Білорусом, Б. Гаврилишиним, В. Геєцем, Д. Лук'яненком, М. Павловським та ін.

Проте залишаються недостатньо висвітленими методичні аспекти створення кластерів та питання, пов'язані з їх цільовою соціалізацією як одиниць стратегічної зайнятості для системного регіонального розвитку.

Постановка цілей. Метою даної статті є узагальнення світової практики та на цій основі обґрунтування необхідності активізації процесів стратегічного розвитку кластерних утворень як інструменту підвищення конкурентоспроможності країни з розкриттям їх організаційно-економічних і соціокультурних передумов та наслідків.

Виклад основного матеріалу. На думку М. Дворцина, основоположника теорії технодинаміки, що визначає умови створення нових промислових систем на основі новітніх технологій в інституціональних умовах, які трансформуються, спочатку треба розвиток організувати, а лише потім його капіталізувати. Для того, щоб на основі епістемічних (знаннєвих) практик нові техно-логії могли переноситися з одних сфер промислового виробництва в інші, мають бути підготовлені спеціальні платформи, що забезпечують подібне перенесення [2]. З побудовою подібних плат-форм пов'язане формування кластерів, оскільки на їх основі передбачається поєднання фундаментальної практико-орієнтованої науки, проектно-конструкторських розробок та нових високотехнологічних виробництв.

Епістемотехнологічний підхід дозволяє розширити введене М. Портером уявлення про кластер як про групу взаємозалежних географічно сусідніх компаній (постачальників, виробників тощо) та пов'язаних з ними організацій (освітніх закладів, органів державного управління, інфраструктурних компаній), що діють у певній сфері й взаємодоповнюють один одного [3]. Підхід, запропонований М. Дворциним та його послідовниками, наголошує, що головне значення кластера полягає не лише у синергії територіально об'єднаних виробництв, а й у можливості довести ряд принципів нових лабораторних технологій до нових систем діяльності та практики, що сприятиме переозброєнню всього масиву галузей попереднього технопромислового укладу. Таким чином, кластерна модель реструктуризації економіки виступає як інструмент системного розвитку конкурентоспроможності країни.

Оскільки кожна країна або кожен регіон має власний профіль спеціалізації, у кластерній стратегії основний акцент, як правило, робиться на конкуренції, в основі якої диференціація й спеціалізація. Поширеність кластерних стратегій досить нерівномірна між країнами; різною є й практика їхнього здійснення. Проте біль-шість країн Європи виробила для себе ту чи іншу кластерну стратегію. Найбільш послідовно її реалізують Данія, Нідерланди, фламандський район Бельгії, Франція, Італія, Фінляндія, а також Квебек (Канада) та Південна Африка.

Узагальнення пріоритетів соціально-економічного розвитку, напрацьованих у другій половині ХХ ст. і особливо у ХХІ ст. рядом успішних країн (США, азійськими «тиграми»,

західноєвропейськими країнами та пострадянськими Казахстаном, Білоруссю і Росією¹), дозволило констатувати, що при збільшенні мінливості середовища уряди відмовляються від галузевої логіки управління, спроб визначення довгострокових галузевих (промислових) пріоритетів для концентрації ресурсів, а зосереджуються на постійному вдосконаленні економічної структури [4]. При цьому влада готова гнучко захищати всіх економічних суб'єктів, які домагаються успіху у світовій конкуренції, концентруючись на формуванні нової системи довгострокового просторового розвитку територіальних утворень і координації великих інфраструктурних проектів.

Таким чином, ефективно діючі кластери стають причиною великих капіталовкладень і пильної уваги уряду. Центром кластера найчастіше буває кілька потужних компаній, при цьому між ними зберігаються конкурентні відносини. Цим кластер відрізняється від картелю або фінансової групи. Концентрація суперників, їхніх покупців і постачальників сприяє росту ефективної спеціалізації виробництва. При цьому кластер дає роботу безлічі дрібних фірм і малих підприємств. Крім того, кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації — «сукупного інноваційного продукту». Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому най-важливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновації у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера.

Так співробітництво стає все більше необхідним, проте несе з собою певну небезпеку — можливість втрати самостійності (здатності до самостійної лінії поведінки на ринку, до самостійного освоєння нових товарів, нових технологій тощо).

Для подолання даної загрози останніми десятиліттями в ряді країн особлива увага приділяється державній підтримці «ефективних кластерних стратегій», які базуються на центрах ділової активності, які вже довели свою силу й конкурентоздатність на світовому ринку.

Наприклад, у Німеччині з 1995 р. діє програма створення біотехнологічних кластерів Bio Regio. У Великобританії уряд

---

¹ Останні характеризуються на сьогоднішній день найбільшим досвідом макроекономічного стратегування серед країн СНД

визначив райони навколо Единбурга, Оксфорда та Південно-Східної Англії як основні регіони розміщення біотехнологічних фірм. У Норвегії уряд стимулює співробітництво між фірмами в кластері «морське господарство». У Фінляндії розвинений лісопромисловий кластер, куди входить виробництво деревини й деревних продуктів, паперу, меблів, поліграфічного й пов'язаного з ним устаткування. Тісна взаємодія фірм даного кластера в поширенні знань забезпечує йому конкурентні переваги перед основними торговельними суперниками. За оцінкою експертів, Фінляндія лідирує за рівнем як дослідницької, так і технологічної кооперації.

На сьогоднішній день експертами описані 7 основних характеристик кластерів, на комбінації яких базується вибір тієї чи іншої кластерної стратегії [5]:

- географічна: побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від суто місцевих (наприклад, садівництво в Нідерландах) до справді глобальних (аерокосмічний кластер);

- горизонтальна: кілька галузей/секторів можуть входити в більший кластер (наприклад, система мегакластерів в економіці Нідерландів);

- вертикальна: у кластерах можуть бути присутнім суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера;

- латеральна: у кластері поєднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що призводить до нових комбінацій (мультимедійний кластер);

- технологічна: сукупність галузей, що користуються однієї й тією ж технологією (біотехнологічний кластер);

- фокусна: кластер фірм, зосереджених навколо єдиного центру — підприємства, НДІ або навчального закладу;

- якісна: тут важливим є питання про модель співпраці учасників кластеру. Мережа далеко не завжди автоматично стимулює розвиток інновацій, іноді, навпроти, інноваційні процеси придушуються й заохочується опортуністична поведінка. В такому випадку мережі не виявляються ні стабільними, ні стимулюючими.

Формування кластера припускає виділення кількох сценаріїв — своєрідних операцій, що забезпечують його побудову [2]:

- техніко-реалізаційний сценарій передбачає одержання відповіді на питання, який тип технології може бути створений на основі фундаментального знання про новий фізичний ефект або новий фізичний принцип. В основі цього сценарію лежать необхідні способи взаємодії представників фундаментальної науки та розроблювачів комплексних технологічних рішень;

- організаційно-виробничий сценарій має на меті визначення типу виробництва, який може й повинен бути створений на основі дослідно-експериментальних зразків продукції;

- маркетинговий сценарій передбачає визначення можливого попиту на даний продукт-послугу-технологію-інфраструктуру, позиціонування даної групи підприємств на ринку, створення умов для роботи з дилерами в системі маркетингових мереж, проектування своєрідного стилю життя людей, які створюють і споживають продукцію нового техно-промислового укладу;

- інвестиційний сценарій має своєю задачею оцінку перспективності проекту зі створення продукту, визначення всього набору організаційних проектів та їхніх альтернатив, оцінку ризиків кожного з проектів і кожного з етапів їх реалізації, постійний аналіз стійкості попиту на результат реалізації проекту залежно від вартості продукції;

- кадровий сценарій передбачає підготовку людей, які здатні працювати в умовах високої невизначеності, а також величезної технологічної гнучкості й переналагоджування сучасного виробництва;

- нарешті, інституційно-організаційний сценарій має дати відповідь на питання, як повинен бути організований кластер, як він повинен формуватися та розвиватися.

Необхідними елементами кластерної системи мають бути принаймні чотири великі технологічні групи, які утворюють технологічну основу кластеру: проривні наукові лабораторії — дослідні виробництва, на яких створюються основи нових технологій; розробницькі центри, де створюються макети й зразки технологій для експериментальної апробації; промислово-технологічні групи, здатні здійснювати оснащення виробництва для виготовлення серій та маркетингові групи, покликані просувати новий тип продукції на ринок і формувати стійкий попит на нього.

Використання кластерної структури національного ринку створює основу і для реалізації нових підходів до регіонального розвитку. Основу інноваційних регіональних проектів мають

становити інфраструктурне забезпечення територій (енергетика, транс-порт, зв'язок, водні ресурси, житло, гуманітарна інфраструктура, освіта медичне обслуговування, культура), стратегічні типи зайнятості та перспективні поселення.

Поняття стратегічних типів зайнятості введено Ю. Громико [6], який розуміє під цим створення таких типів виробництв, за якими стоїть система нових, неіснуючих сьогодні галузей на основі промислового використання принципово нових технологій. Ці виробництва здатні замінити існуючу індустріальну систему, переробивши усередині себе наявний набір технологій і продуктів попереднього техно-промислового укладу. Формування культури виробництва нового соціокультурного укладу передбачає технотехнологію, переміщення нових технологій у старі галузі, що стають предметом переозброєння на основі нових технологічних рішень. Переміщення і дифузія технологій обов'язково тягне за собою оборот знань і формування нових професій, цикл життя яких може бути досить нетривалий. Із цього погляду, стратегічні типи зайнятості передбачають освоєння грона нових професій (компетенцій), створення нових інститутів і форм організації праці.

Для вирішення проблеми гіпертрофованого розвитку Києва та деяких інших мегаполісів на тлі величезної площі депресивних територій, в Україні необхідно створити значну кількість нових сучасних кластерів, одразу вписавши їх у технологічну тканину Європейського розвитку [7].

Економічний розвиток прикордонних областей України (а це більшість території України), включених у транскордонні кластери, дозволить вийти на новий ступень сприйняття євроінтеграційних процесів. Європейський інструмент сусідства та партнерства Національна Індикативна Програма (NIP) передбачає підтримку України у трьох стратегічних пріоритетних площинах [8]:

1) демократичний розвиток та ефективне управління — державне управління та державний фінансовий менеджмент; роль закону та правових реформ; людські права, розвиток громадянського суспільства та місцевого самоврядування; освіта, наука та людські контакти (обміни);

2) регуляторна реформа та підвищення адміністративної потужності — просування взаємної торгівлі, покращення інвестиційного клімату, посилення соціальних реформ;

3) інфраструктурний розвиток у сфері транспорту, енергії та охороні навколишнього середовища у співробітництві з ЄІБ,

ЄБРР та іншими МФО — неядерна енергія, транспорт, навколишнє середовище, менеджмент кордонів та міграцій.

Розвиток транскордонних кластерів має також враховувати організацію тісної співпраці в інноваційних сферах, розробку та впровадження транскордонних ініціатив співробітництва, а також місцевий компонент у прикордонних регіонах на секторальних рівнях (транснаціональні транспортні магістралі, транзит нафти та газу, електроенергії, впровадження інвестицій, захист навколишнього середовища, морів тощо), управління транскордонною міграцією, боротьбу з організованою транснаціональною злочинністю, розвитком митних відносин, взаємовідносин транскордонної спільноти.

Таким чином, кластери сприяють утвердженню засад сталого розвитку на територіях, які вони охоплюють.

Висновки. Світовим досвідом доведено, що створення кластерних систем дає значний імпульс розвитку економік тих країн, які застосовувати їх принципи. З цього погляду кластери, як інституціональна форма організації нового технопромислового та соціокультурного укладу, є сполучним елементом стратегій, що поєднують в одне ціле соціально-економічний розвиток країни та її регіонів. Кластерне середовище не продукує фінансових мильних куль, відірваних від реальної економіки, а поєднує в єдине ціле проекти бізнесу, освіти, науки та просторового облаштування, утворює джерело новітніх технологій, стійку інфраструктуру та інноваційну культуру реальної економіки і людського розвитку.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на неефективність структурної політики, що реалізується в економіці України, існує необхідність суттєвого вдосконалення методології управління процесами формування і розвитку кластерних утворень, що відкриває широкі перспективи для наукового пошуку у цілому ряді її підсистем як з точки зору обґрунтування теоретичних засад, так і з точки зору пошуку економіко-юридичних та організаційних інструментів реалізації даних проектів корпоративного та регіонального розвитку.

Література

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) [Електронний ресурс] // Сайт

комітету з питань науки і освіти ВР України. Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/printable_article?art_id=47920#_Toc231016324

2. *Громыко Ю.В.* Что такое кластеры и как их создавать. [Электронный ресурс] / Ю. В. Громыко // Альманах «Восток». — № 1(42). — 2007. — Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_jn_43.htm

3. *Портер М.* Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.

4. *Портер М. Е.* Экономическое развитие регионов / М. Е. Портер // Пространственная экономика. — 2006. — № 4. — С. 115—139.

5. *Цихан Т. В.* Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. — № 5. — 2003.

6. *Громыко Ю.* Проблема формирования нового цивилизационного уклада с позиций России. Попытка манифеста. [Электронный ресурс] / Ю. Громыко // Ноополис. — 2007. — 15 марта. — Режим доступа: <http://www.archipelag.ru/authors/gromiko/?library=2568>

7. *Соколенко С. І.* Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем — кластерів / С. І. Соколенко. — Севастополь: Видавництво ТОВ «Рібест», 2006. — 37 с.

8. *Хуснутдінов О.* Кластери — спільна стратегія розвитку для транскордонних регіонів [Електронний ресурс] / О. Хуснутдінов // Сайт Інституту розвитку глобального суспільства. Режим доступу: <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/klasteri-%e2%80%93-spilna-strategiya-rozvitku-dlya-transkordonnix-regioniv>

Статтю подано до редакції 30.06.10 р.

УДК 339.5: 338.433

Н. Б. Мязіна, асистент
аспірант кафедри міжнародної економіки
та маркетингу,
ДВНЗ ТНЕУ, м. Тернопіль

ДОЦІЛЬНІСТЬ СЕГМЕНТУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено проблему формування сегментів на глобальному ринку сільгосппродукції, доцільність виділення окремих сегментів на даному ринку з точки зору можливостей виходу на глобальний ринок вітчизняних підприємств, також запропоновано варіанти комплексу маркетингу на кожному сегменті.